

Enföräldersfamilj – utvecklingsmiljö

GÖRAN LASSBO

Om effekterna av att växa upp med en ensamstående mamma är mycket antaget men mindre bevisat. I artikeln granskas tidigare och senare forskningsresultat och deras bidrag till förståelsen av enföräldersfamiljen som uppväxtmiljö. Granskningen börjar med de ekonomiska och sociala förutsättningarna, fortsätter med familjeprocessen, och avslutas med effekten på barns utveckling.

Under de senaste decennierna har bilden av »enföräldersfamiljen« förändrats i Sverige, liksom i många andra länder. Förändringen rör såväl antal (ökande), som ursprung (skilsmässa), och form (varaktig). Parallellt har tidigare forskningsresultat om samband mellan familjeform och utveckling kommit att kritiskt omvärderas. Inom senare familjeforskning har vuxit fram en förståelse för komplexitetens betydelse. Förändringen har framför allt yttrat sig i att enkla kausalsambandsmodeller fått vika för försök att utifrån systemperspektiv studera och tolka utveckling som en effekt av ett interaktivt samspel mellan individ och omgivning. Det finns också en i alla fall teoretisk förståelse för ansatsen att studera effekter av samband mellan miljö och individ i två steg, teoretiskt

utvecklad inom utvecklingsekologisk forskningstradition (Bronfenbrenner, 1979). I det första steget bör visas om och hur variationer i miljöförutsättningar påverkar familjeprocessen. I nästa steg om och hur dessa variationer i processen påverkar den utvecklande individen.

I denna artikel avser jag att redogöra för egna och andras forskningsresultat inom området. Först behandlas enföräldersfamiljens ekonomiska och sociala förutsättningar, därefter studier av socialisationsprocessen inom denna familjeform. Avslutningsvis redovisas resultat från svensk och internationell forskning om familjetypens betydelse för barns utveckling.

Demografi och ekonomi

Skillnader i definitioner och statistiskt underlag försvårar jämförelser över tid och mellan länder. Enligt folkräkningen 1975

Göran Lassbo, född 1946, fil. dr, forskare vid Institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet. Har framför allt forskat om barns utveckling i familj och barnomsorg.

levde 11,4 procent av alla svenska barn under 18 år med en ensam förälder. Antalet hade vid 1985 års folkräkning ökat till 14,1 procent. Under hela perioden har ungefär 85 procent av barnen i den aktuella gruppen bott med ensam mor, 15 procent med ensam far. Ensamföräldersutredningen 1980 uppgav att 18 procent av alla barnhushåll, omfattande 15 procent av alla barn under 18 år, var enföräldershushåll (Socialdepartementet, 1981). Därtill kom 11 procent, omfattande 9 procent av alla barn, som var rekonstruerade familjer (»stuvfamiljer«). Utvecklingen har varit parallell i Danmark och, på en något lägre nivå, i de övriga nordiska länderna samt t.ex även i Frankrike och Tyskland, vilka samtliga nalkas Sveriges nivå. I USA har antalet stigit mycket brantare under perioden, från 11 procent »mother-headed families« 1970 till 21 procent 1988.

Antalet enföräldersfamiljer varierar med region, klass och familjestorlek. De är kraftigt överrepresenterade i storstadsregionerna runt Stockholm, Göteborg och Malmö. I tjänstemannagruppen bodde 83 procent av barnen med båda sina biologiska föräldrar 1985 under det motsvarande siffra för arbetargruppen var 75 procent. Det finns också färre barn i enföräldersfamiljerna. 1980 innehöll 64 procent av enföräldersfamiljerna bara ett barn, motsvarande siffra för tvåföräldersfamiljerna var 41 procent. (Gustafsson, 1992, SOU, 1983:51, SCB, 1989).

Ensamma mammor förvärvsarbetar i högre utsträckning och längre än gifta/sammanboende. 1980 arbetade 87 procent av de ensamma mödrarna i genomsnitt 35 timmar i veckan, under det att 76 procent av

mödrarna i familjer med två biologiska föräldrar arbetade i genomsnitt 27 timmar. Uppgifter från Levnadnivåundersökningen 1986-87 tyder på att en viss sänkning av arbetstiden skedde under 80-talet (Socialdepartementet, 1981, SCB, 1989).

Beträffande ekonomiska skillnader mellan familjetyper finns skilda mått och uppgifter. SOU 1983:51 rapporterade att i familjer med ett barn var 21 procent av enföräldersfamiljerna i »ekonomisk riskzon«. Motsvarande siffra för tvåföräldersfamiljerna var 6 procent. Den disponibla inkomsten för enföräldersfamiljer uppgick till mellan 72 och 94 procent av den som tvåföräldersfamiljerna hade att disponera (inomgruppsvariationen berodde på arbetstid och antal barn). Under 1981 erhöll 20 procent av de ensamma mammorna socialhjälp under det att 3 procent av tvåföräldersfamiljerna fick det. HINK-undersökningarna visar också en vikande ekonomisk trend för enföräldershushållen. Under det att index för disponibel inkomst i hushållet under perioden 1975-1986 ökade svagt, från 1.57 till 1.62 för tvåföräldersfamiljerna, sjönk index för ensamförälderhushållen från 1.48 till 1.37. Andra sätt att sammanställa de ekonomiska villkoren visar emellertid att det är de tvåföräldersfamiljer där bara en av föräldrarna förvärvsarbetar som har den jämförelsevis lägsta disponibla inkomsten per enhet (SOU 1983:51, SCB 1989, Nygaard Christoffersen, 1987, Thaulow och Gamst, 1987).

Det finns många tecken på det formella stödsystemets betydelse för enföräldersfamiljens sociala vara. En väsentlig del gäller den offentliga barnomsorgen. Av 1988 års barnomsorgsundersökning framgår att i januari detta år var 20 procent av alla försko-

lebar i tvåföräldersfamiljer hemma med förälder, under det att 65 procent vistades i offentlig barnomsorg. Motsvarande andelar för barn från enföräldershushåll var 6 procent, respektive 84 procent (SCB 1989).

Sammantaget kan konstateras att antalet enföräldersfamiljer stigit långsamt i landet under de senaste 25 åren, och att trenden varit densamma i jämförbara länder. De ensamma föräldrarna, framför allt de ensamma mödrarna, arbetar mer än gifta/sammanboende, har lägre ekonomisk standard, och är mer beroende av det formella familjestödssystemet. Det är också under rubriken »Levnadsstandard« som de stora skillnaderna till enföräldersfamiljernas nackdel framkommit i SCB:s jämförelser av socialt utsatta grupper levnadsförhållanden (SCB, 1981, SCB, 1987).

Trots de ekonomiska nackdelarna visar internationella jämförelser att ensamma föräldrar i Sverige har bättre förutsättningar än i andra länder. I mycket är detta en följd av att ensamma föräldrar, framför allt mödrar, förvärvsarbetar i hög utsträckning. Genom förvärvsarbetet kan de hålla ekonomisk och social kontroll över sin situation. Detta har i sin tur möjliggjorts av viktiga delar av familjepolitiken. Föräldraförsäkringen och rätten att behålla arbetet efter barnets födelse är sådana delar. Tillgången på kommunal barnomsorg en annan. Bland andra reformer kan nämnas att de yngsta skolbarnen nu har en sammanhållen skoldag som underlättar en kombination av förvärvsarbete och föräldraskap (Gustafsson, 1990, 1992).

Familjemönster

Forskningen om familjens inre process är inte alls lika omfattande som den som stu-

derat resultatet av den. De resultat som finns visar på stor variation mellan skilda grupper av »enföräldersfamiljer«, vilket motsäger den förenklade tanken att det skulle röra sig om en enhetlig grupp. Per Ola Tillers tidiga studier av uppfostringsmönstret i norska sjömansfamiljer visade t.ex att fadersfrånvaro ledde till ett auktoritärt uppfostringsmönster i familjen (Tiller, 1958). Även andra studier har visat liknande resultat, vilket tolkats som en följd av att de ensamstående mödrarna överkompenserar avsaknaden av fadersauktoritet (Hetherington, 1979, Guidubaldi, 1986). Å andra sidan finns resultat som visar att de ensamma mödrarna kräver mindre av sina barn (Hetherington, Cox och Cox, 1978), alternativt inte vill störa ett fungerande samarbete med sina barn genom att tillämpa ett traditionellt uppfostringsmönster (Glenwick och Mowery, 1984, Lassbo, 1994).

Familjelivets inre organisering är starkt beronde av de erbjudna yttre förutsättningarna. Faktiska och upplevda brister i stödet från omgivningen påverkar såväl den ensamma mammans självuppfattning som hennes uppfostringsätt på ett ofrivilligt sätt. Högutbildade kvinnors bättre ekonomiska och sociala förutsättningar har medfört att de generellt lättare än lågutbildade anpassar sig till en ny familjesituation. Detta visas t.ex i en finsk undersökning. De högutbildade mödrarna i studien lyckades i de flesta fall anpassa sig till situationen, under det att de lågutbildade mödrarna tenderade att efter skilsmässan lösa upplevda problem genom ett nytt förhållande. Ett förhållande som alltför ofta snart blev lika negativt som det de tidigare lämnat (Niemelä, Myyrä och Lento, 1985).

Samhällets negativa stigmatisering av ensamstående, främst fränskilda, mödrar och deras barn, har i många studier visats ha en negativ effekt på familjernas möjligheter. I senare, svenska studier förefaller emellertid upplevelsen av stigmatisering vara låg. I Kajsa Sundström-Feigenbergs avhandling, empiriskt baserad på redogörelser om samlevnad, arbete och barn från kvinnor i olika ålderskohorter, framkom att den yngsta kohorten varken kände sig sämre eller hade blivit illa behandlade för att de var ensamstående mödrar (Sundström-Feigenberg 1987). Liknande resultat redovisar jag i min avhandling (Lassbo, 1988). »Negativ stigmatisering» hamnade då i botten av alla upplevda problemområden då de ensamstående mödrarna bedömde sin situation. Problem relaterade till praktiska svårigheter dominerade, tillsammans med sociala problem, relaterade till ensamhet och brist på vuxenstöd. Tecken på negativ social stigmatisering, t.ex obehagligt bemötande av myndigheter, dåligt stöd från omgivningen, eller rädsla för övergrepp, hade bara få ensamma mödrar upplevt.

En studie av familjeprocessen: ENNO-projektet

I en nordisk studie av enföräldersfamiljen som uppväxtmiljö, ENNO-projektet, intervjuades 100 skilda, ensamma mödrar samt deras barn om sin tillvaro nu, tidigare samt i en möjlig framtid. Intervjun, som genomfördes av de fyra nordiska projektledarna i deltagarnas hem, täckte materiella och sociala förhållanden, liksom familjehistoria, relation till fadern och skilda aspekter av den inre socialisationsprocessen. 25 familjer var svenska och lika många kom från Danmark,

Finland, Norge. Resultatet, baserat på såväl kvantitativa som kvalitativa metoder, visade såväl generella kännetecken som ansenlig variation inom gruppen.

I en av projektets delstudier studerade jag, projektets svenske representant, samspelen mellan familjens inre och yttre sociala relationer. En del resultat framkom som kan vara av speciell betydelse för förståelsen av den nordiska enförälderfamiljen och dess möjligheter. Ett index på familjens anpassning till familjesituationen skapades («degree of adaptation»). Detta mått var baserat dels på mammornas värdering och uppfattning av sin familj och dess möjligheter, dels på de intervjuade forskarnas bedömning av familjelivets organisering. Resultatet visade att klassiska mått på socioekonomisk status hade låga samband med (den positiva) anpassningen till enföräldersfamiljen. Av betydligt större vikt var aspekter knutna till de intervjuades upplevelser av sin situation och, framför allt, till deras sociala nätverk. Flera aspekter av det sociala nätverket, faktisk storlek såväl som upplevt stöd, hade starka samband med graden av anpassning. Att det är bra att ha ett stödjande socialt nätverk är förstås ingen nyhet, det var snarare sambandets styrka och dess ringa samband med socio-ekonomiska mått som var intressant. Resultatet indikerar att under förutsättning att det formella stödssystemet erbjuder enföräldersfamiljer materiella förutsättningar som inte markant skiljer sig från dem som tvåföräldersfamiljer har, växer den relativa betydelsen av lättare påverkbara faktorer, t.ex förmågan att finna och upprätthålla goda relationer till vänner och släktingar (Lassbo, 1994).

De nordiska, ensamma mammornas be-

rättelser om utvecklingen av familjelivet visade att anpassningen efter skilsmässan gått i skilda faser. Varje fas kännetecknades av speciella samband mellan familjens inre och yttre sociala relationer, och hade speciella problem som måste lösas. Även om berättelserna varierade, kunde tre mer generella faser i utvecklingen från skilsmässofamilj till enföräldersfamilj utkristalliseras.

1. Det primära stadiet.

Den första tiden efter skilsmässan kännetecknades av stora omkastningar såväl inom familjen som mellan familjen och dess sociala omgivning. Relationsmönstret mellan mor och barn varierade mycket mellan olika familjer beroende av de skilda praktiska och emotionella problem som måste lösas. Denna fas kan betrakta som en tentativ period där mödrar och barn prövar sig fram. Flera typer av uppfostringsätt framkom, varierande från ett auktoritärt uppsättande av regelsystem på frysboxen, till en uppgiven laissez-faire, »du måste klara dig själv«-inställning.

Familjemönstret under denna period var mycket beroende av det sociala nätverket. Dess stöd och hjälp hade stor vikt. Lättast var det för de mödrar som redan hade nära kontakt med den egna släkten. I flera fall flyttade familjen närmare mormor. Svårare var det för de mödrar som hade sitt sociala nätverk huvudsakligen baserat på parrelationer. De blev snart varse att det inte var helt lätt att fortsätta som ensamstående i dyadernas värld. Så gott som samtliga de 100 intervjuade mammorna vittnade om att de förlorade viktiga parkontakter under denna tid. Detta bidrog till en ökad osäkerhet i en redan svårbemästrad situation. Vik-

tiga källor till emotionellt och praktiskt stöd försvann, personer som också varit viktiga för barnen i familjen. För en del av de nyskilda mödrarna bidrog det till en ofrivillig, tillfällig reträtt till den egna familjen.

2. Transformeringsstadiet

Under denna fas skilde sig de intervjuades upplevelser beroende på om de flyttade ihop med en ny man eller inte. De flesta hade inte bott med någon annan man efter skilsmässan. De fortsatte den praktiska och emotionella reorganiseringen av sin familj. Viktiga beslut som kunde innebära t.ex ny bostad, ny utbildning eller nya arbetstider fattades. Det sociala nätverket utvecklades sakta. Vissa nya par tillkom, par som lärt känna mamman som individ, inte som del av en dyad. Dominerade gjorde emellertid andra ensamstående kvinnor. Detta var inte planerat, »det bara blev så«. Flera mammor vittnade om att de mot sin vilja blivit definierade som »den ensamma mamman« av sin omgivning, och blivit behandlade därefter.

Ungefär en tredjedel av de fränskilda mödrarna, flyttade under denna period ihop med en ny man. Inledningsvis blev det som en ny smekmånad. Barnen, vilka ofta först motsatt sig sammanflyttningen accepterade nu faktum och ställde solidariskt upp. Det nya paret var också välkommet tillbaka till par-umgänget. I flera fall var det samma krets som tidigare uteslutit mödrarna efter skilsmässan som åter accepterade henne, nu som medlem av en ny dyad. Nya relationer som byggts upp efter skilsmässan, främst med släktingar och ensamstående kvinnor, var inte längre lika betydelsefulla.

Efter en tid började dock problem upp-

stå i den nya relationen. Enligt de intervjuade mammorna började problemen nästan alltid mellan den nya mannen och hennes barn. Han började ta över allt mer, hon accepterade det inledningsvis, men snart kom det till ett viktigt vägval. Som en dansk mamma uttryckte det »det gällde sällskap i förtryck eller självständighet i ensamhet«. Inför möjligheten att återigen hamna i en familjesituation där hon kände sig förtryckt valde mödrarna att bryta upp igen.

3. *Det sekundära stadiet*

Vid tidpunkten för intervjun, i genomsnitt sex år efter (första) skilsmässan, hade familjen i de flesta fall stabiliserats. Det gällde dock inte alla. Den danska representanten i projektgruppen, Maren Bak, fann att familjerna kunde klassificeras i fyra grupper beroende på den livsstrategi och det tidsperspektiv mödrarna hade. Även om de flesta kunde betraktas som väl anpassade fanns det fortfarande några som väntade på »ridaren på den vita hästen« som skulle frälsa dem från ensamhet (Bak, 1994).

Majoriteten såg enföräldersfamiljen, åtminstone för en tid framöver, som en tillfredsställande enhet som fungerade (minst) lika bra som tvåföräldersfamiljen. Även om de flesta inte kunde tänka sig att vara ensamstående resten av livet, uppskattade de den självständighet och den brist på förtryck som deras familj erbjöd. De betonade att de ansåg att enföräldersfamiljen även hade väsentliga fördelar för barnen. De fick uppleva mera närhet till sin mor och blev mer självständiga jämfört med dem i tvåföräldersfamiljer. Detta innebar inte att allt var bra. Det fanns en del generella svårigheter med denna familjeform som framkom ur intervjuerna:

– Vissa aktiviteter, traditionellt knutna till mansrollen, saknades i vardagslivet. Sport- och friluftaktiviteter var sällsynta. Mödrarna saknade dem inte, men de var lite oroade för hur det skulle påverka främst sönerna.

– Det fanns en speciell sort av ensamhet som var typisk för enföräldersfamiljen. Den sammanföll med den tid då tvåföräldersfamiljerna var som mest sociala, under helger och semestrar. En anledning till detta var att flertalet ensamma mammor inte hade tillgång till bil, inte heller till fritidhus.

– Mammorna kände sig ofta ensamma med hela vuxenansvaret. Detta absoluta ansvar stod i stark kontrast till den brist på auktoritet som var typisk för rollen som ensam vuxen i familjen. Denna roll var en produkt av beroendet av ett fungerande samspel med barnen. I detta samspel balanserades mödrarnas förväntningar på barnens beteende av att hon erbjöd dem nya rättigheter. Det kan betraktas som en »enföräldraskapet paradox« att tvingas axla ett mer totalt vuxenansvar, och samtidigt ett mer demokratiskt förhållningssätt i relation till barnen.

Skilda familjestrategier

På denna punkt kan det vara intressant att jämföra med resultat från forskning om framväxt av nya relationsmönster i den moderna familjen. I linje med kontinental teorbildning om utvecklingen av relationerna inom familjen i efterkrigstidens Europa (utvecklad bl.a av Beck och Elias), fann en forskargrupp i en tvärkulturell studie tre skilda typer av familjemönster i Holland och Tysklands västra och östra delar. Dessa mönster varierande med avseende på dels maktfördelningen mellan föräldrar och barn, dels föräldrarnas styrning av barnen liv. Resultatet stöder teoretiska antaganden om en ge-

nerell utveckling i riktning från ett auktoritärt och föräldrastyrkt familjemönster mot ett mer anpassningsbart, baserat på förhandlingar («negotiations») mellan föräldrar och barn. Forskarna menar att maktbalansen och formerna för social kontroll ändrats i den moderna familjen till barnens fördel. På sikt kommer den minskade direkta styrningen att kräva mer självdisciplin från barnen. Detta är ingen smärtlös process: »For children (and also for parents) the balances of power have become more complex, less transparent, and hence potentially more unpredictable to deal with, with all the risks and stress that this entails» (Dubois-Reymond, Büchner och Krüger, 1993). Det förefaller rimligt att anta att detta »moderna» familjemönster tidigast utvecklas i enföräldersfamiljer. Dels på grund av att den ensamma mamman, genom en arbetsbelastning som försvårar möjligheten att utöva direkt kontroll, är beroende av ett aktivt samarbete. Dels på grund av att barnen blir hennes källor till socialt och emotionellt stöd inom familjen.

Det sociala nätverket har i flera studier visats ha stor betydelse för den generella strategi familjer väljer eller tvingas välja. Ett släktdominerat nätverk, oftast litet och tätt, kan vara stödjande i synnerhet direkt efter en skilsmässa. På sikt erbjuder det dock begränsade möjligheter att finna nya utvecklingslinjer, utan konserverar i stället lätt det existerande. Ett nätverk baserat främst på vänner ger fler nya impulser och möjligheter, men är samtidigt inte lika stabilt och förutsättningslöst stödjande som det släktdominerade. Den amerikanska forskaren Sarah McLanahan har studerat sambandet mellan nätverksstruktur och livsstrategi i enföräldersfamiljer. Hon har

funnit ett tydligt samband mellan det sociala nätverkets struktur, mammans självuppfattning, familjens socio-ekonomiska status och vardaglivets organisering. I korthet visade resultatet att de högtbildade kvinnorna prioriterade autonomi och självtillräcklighet. De förverkligade detta genom hög förvärvsarbetsintensitet och med stöd av ett stort och varierat socialt nätverk. De lågutbildade kvinnorna prioriterade i högre utträckning modersrollen, hade ett släktdominerat, tätt nätverk och hade svårare att utveckla rollen som ensam förälder i autonom riktning. Svenska resultat visar liknande tendenser, dock inte med lika tydliga samband mellan social status, livsstrategi och socialt nätverk (McLanahan, 1981, 1983, Lassbo, 1988, 1994).

Tillsammans med andra faktorer, t.ex. barnets kön och ålder, boendeplats och relation till fadern utom hushållet, har det sociala nätverket visats ha direkt och indirekt inverkan på hur barnen i enföräldersfamiljer organiserar sin egen tillvaro. Den finska representanten i den refererade nordiska studien, Leena Alanen, har i en delstudie visat hur dessa faktorer i samspel skapade skilda relationer mellan mor och barn, och mellan barn och omgivning. Beroende på vem som organiserade barnets tillvaro, samt om denna tillvaro var integrerad med mammans eller ej, uppstod skilda livsmönster med skilda utvecklingsmöjligheter (Alanen, 1992)

Effekten av att växa upp i enföräldersfamilj

En del om de ensamstående mödrarnas utvecklingsmönster har redan redovisats. I en sammanställning från 1988 av upplevda

problem i rollen som ensam förälder framkom, förutom praktiska problem relaterade till tid och ekonomi, framför allt sociala svårigheter. De ensamma mammorna hade problem med att finna tid för egen del, att kunna delta i det sociala vuxenlivet, att hitta en ny, passande partner etc. Det kan i sammanhanget vara intressant att jämföra denna sammanställning med en liknande från mitten av 50-talet, baserad på intervjuer av 845 ensamstående mödrar. Vid denna tidpunkt låg de ekonomiska problemen i topp tillsammans med bostadsfrågan. Det fanns också stor oro för barnens uppfostran och för hur de skulle kunna omhändertas under moderns förvärvsarbete och eventuella sjukdom. Förhållandet till omgivningen (stigmatisering) var också ett problem för många, främst för de frånskilda. Det framkom däremot inte alls att dessa ensamma mödrar skulle ställa krav på att få samma möjligheter som gifta. De klagade inte över sin fritid, inte över att inte ha tid för sig själva, inte över att inte kunna träffa en ny partner. Det är uppenbarligen först när de materiella och sociala grundbehoven är uppfyllda som dessa krav på tillvaron släpps fram (Lassbo, 1988, Stockholms Stadskollegium, 1960).

Vad beträffar familjestrukturens inverkan på barns utveckling har mycket antagits eller teoretiskt härletts, under det att betydligt mindre empiriskt bevisats. Enligt den länge dominerande strukturfunktionalistiska teoribildningen kunde en ensam förälder omöjligt erbjuda en fullgod utvecklingsmiljö. Resultat från kliniska grupper generaliserades också till icke-kliniska. Dr Gustaf Jonsson berättade i en intervju som jag genomförde med honom 1987, att för-

väntningarna på negativ effekt av fadersfrånvaro, så uppenbar för »Skåpojkar«, var så fast, att han hade svårt att tro sin egna resultat då dessa inte framkom i hans välkända undersökning av en normalpopulation, »222 Stockholmspojkar«. Det har också funnits politiska förtecken för antaganden och slutsatser. Ensamma mödrar i Finland behandlades i början av 50-talet som ett symptom på oönskade samhällsförändringar och fick orimlig uppmärksamhet i relation till sin ringa omfattning. I Sverige röstade en minister (s) under samma tid för en förbättring av enföräldersfamiljernas situation med kommentaren att det var »en grupp som står familjen nära« (Lassbo, 1991).

Forskningen inom området har ofta präglats av otillräcklig kontroll av effekten av mellanliggande faktorer på resultatet, t.ex. fattigdom. Dessutom av brist på jämförelsegrupper, helst bör detta vara matchade grupper barn från tvåföräldersfamiljer. Funna skillnader har ofta övertolkats. Som exempel kan nämnas en omfattande amerikansk genomgång av forskning om sambandet mellan familjeform och avvikande socialt beteende. Forskarna fann att den etablerade »sanningen« att pojkar från enföräldersfamiljer löpte 50 procent större risk att bli kriminella jämfört med pojkar från tvåföräldersfamiljer, sannerligen var en sanning med modifikation. De fann nämligen att 98 procent av pojkarna från tvåföräldersfamiljer och 97 procent av dem från enföräldersfamiljer aldrig klassificerades som ungdomsbrottslingar. I och för sig kan man säga att tre är 50 procent mer än två, men familjetypens prognosvärde blir naturligtvis mycket lågt (Herzog och Sudia, 1968).

Slutligen bör betonas tidigare forskningsresultats begränsade kulturella generaliserbarhet. Kanadensaren Benjamin Schlesinger har i flera upplagor publicerat sammanställningar av internationell forskning inom området, en viktig källa till kunskap för alla intresserade. 1985 års upplaga innehöll det imponerade antalet 1240 refererade studier. Med ytterst få undantag var det dock fråga om nordamerikanska studier. De stora skillnaderna mellan amerikanska och de svenska förhållanden medför att stor försiktighet måste iakttas då resultat importeras.

Vad har då forskningen funnit om sambandet mellan familjeform och barns utveckling? Det förefaller råda samstämmighet om att det, även när metodologiskt icke godtagbara studier rensats bort, kvarstår en skillnad till nackdel för barnen från enföräldersfamiljer.

Efter en ambitiös och kritisk granskning av 60 forskningsrapporter som alla behandlade skillnader i kognitiv utveckling mellan barn från en- och tvåföräldersfamiljer, kunde Shinn konstatera att resultaten tydde på att barn från enföräldersfamiljer presterade sämre (Shinn, 1978). Liknande resultat har även andra sammanställningar kommit fram till (Cherlin, Furstenberg et al., 1991, Amato och Keith, 1991). Har undersökningsgrupperna varit tillräckligt stora är skillnaderna oftast statistiskt signifikanta. Den praktiska betydelsen av dessa skillnader är mer tveksam, eftersom den förklarade variansen mestadels ligger under en procent. Det beror på hur man tolkar det, eller som den holländska forskaren Rie Bosman uttryckt det: »You can say that the differences are small, but significant. Or you can say that the differences are significant, but small«.

Europeiska, metodologiskt acceptabla studier av effekten av att växa upp i enföräldersfamilj har varit svåra att finna. Metodologiska krav har varit att resultatet skall vara baserat på en jämförelse av barn från en- och tvåföräldersfamiljer, och att möjliga påverkande variabler skall hållas under kontroll. Här följer en synnerligen summarisk genomgång av de europeiska studier jag känner till, följd av en grundligare genomgång av en holländsk och en svensk undersökning.

Kiernan (1992) fann i en engelsk studie att det fanns ett samband mellan att växa upp med en förälder och att inte slutföra skolan. Skillnader framkom främst mellan barn från tvåföräldersfamiljer och enföräldersfamiljer som förosakats av skilsmässa. Cherlin, Furstenberg m.fl (1991) fann att engelska och amerikanska barn som varit med om en skilsmässa då de var mellan 7 och 11 år visade fler beteendeproblem då de var 11 år och även presterade sämre på tester av matematik- och läsningsförmåga. I en schweizisk studie fann Oggenfuss (1984) att barn från enföräldersfamiljer hade sämre studief framgång och började arbeta tidigare jämfört med dem som vuxit upp med två föräldrar. Heekerens fann däremot inga betydelsefulla skillnader mellan tyska flickor som vuxit upp i tvåföräldersfamilj respektive med ensamstående mamma varken vad beträffar skolframgång eller syn på framtida partnerval (Heekerens, 1987). I en holländsk studie baserad på ett stort registermaterial, framkom att framför allt barn till fränskilda, ensamma mammor presterade sämre än andra jämförelsegrupper: barn från tvåföräldersfamiljer, rekonstruerade familjer och familjer med ensamstå-

ende far. Hög utbildning kompenserade inte de låga prestationerna (Borger, Dronkers och van Praag, 1993). I två svenska studier av skolframgång har skillnader till nackdel för barn från enföräldersfamiljer framkommit. McNab och Murrey (1985) fann att de hade lägre resultat framför allt i matematik. Murrey och Sandqvist (1990) visade att barn från enföräldersfamiljer hade sämre betyg och valde mindre krävande linjer på högstadiet i 13-årsåldern. Samma mönster framkom då barnen föjdes upp då de var 21 år. Skillnaderna var genomgående små, men statistiskt signifikanta. Det framkom, i motsats till i flera andra studier, inga skillnader mellan pojkar och flickor, inte heller några relativa skillnader mellan barn till hög- och lågutbildade mödrar. De få barn som hade vuxit upp med ensam far skilde sig inte från dem som vuxit upp med två föräldrar. Liknande resultat har framkommit i flera undersökningar och har tolkats som en effekt av att ensamma pappor är en positivt selekterad grupp (Se t.ex Marklund, 1987, Borger, Dronkers och van Praag, 1993).

Två undersökningar av utvecklingens process och effekt

1. En holländsk undersökning

Två undersökningar, en holländsk och en svensk, har jag valt ut för att illustrera ansatsen att dels söka variationer i familjeprocessen som kan förklaras av familjetypen, dels effekten av dessa variationer för barns utveckling. Resultaten av undersökningarna visar såväl likheter som skillnader.

Den holländska studien, presenterad av Rie Bosman i hennes doktorsavhandling

1993, försökte med kvantitativa och kvalitativa metoder besvara följande frågeställningar:

- Finns det systematiska skillnader i skolframgång mellan barn från en- och tvåföräldersfamiljer då inverkan från övriga variabler hålls under kontroll?
- Finns det skillnader i barnens beteende och föräldrarnas uppfostran i en- och tvåföräldersfamiljer?
- Vilka specifika och generella karaktäristiska utmärker socialisationsprocessen i enföräldersfamiljer?

Den första frågeställningen besvarades genom en analys av registerdata. Det stora underlaget, data från 37 000 elever, medgav en matchning över många variabler. Undersökningsgruppen kom slutligen att innehålla 160 par, vardera innehållande ett barn från en enföräldersfamilj och ett från en tvåföräldersfamilj. Resultatet visade att chanserna för framgång i skolan var systematiskt lägre för barn från enföräldersfamiljer. I det holländska skolsystemet betyder de rekommendationer som läraren ger vid stadiövergångar mycket för barnens framtida linjeval. Barnen från enföräldersfamiljer fick systematiskt lägre rekommendationer än barn från tvåföräldersfamiljer, vilket kan tyda på negativ social stigmatisering. Barnens kön inverkade däremot inte på resultatet.

För att besvara de övriga frågeställningarna bildades ytterligare tre dataset, baserade på intervjuer med mödrar och barn tillhörande matchade par från en- och tvåföräldersfamiljer, samt på enkäter till barn och lärare.

Den största skillnaden mellan gifta och ensamstående mödrars sätt att uppfostra barnen låg i att de senare lade mindre vikt

vid regler hemma, t.ex. beträffande barnens utseende och läggningstider. Däremot lade de större vikt vid läxläsningen än de gifta mödrarna. Den mindre stränga («less strict») familjeatmosfären i enföräldersfamiljer tolkar Bosman ha en negativ inverkan på barnens studieresultat. Den ansågs dessutom bidra till att barnen oftare visade ett mindre accepterat socialt beteende såväl hemma som i skolan. Intressant är att det är mellan flickor som skillnaden uppkommer i hemmet, under det att skillnaden är större mellan pojkar i skolan. Resultatet påverkades också av mödrarnas socio-ekonomiska status och sociala kompetens. Barn till högt utbildade och/eller socialt väl integrerade mödrar hade färre beteendestörningar.

Det fanns inga indikationer på att frånvaron av pappan, normalt mer högt utbildad än mamman, skulle ha någon allmänt utbildningssänkande inverkan på familjeatmosfären. Det fanns heller inga skillnader i föräldrarnas uppfostringsideal. Däremot märktes frånvaron av fadersauktoritet dels på det mindre strikta umgängesmonstret i familjen, dels genom den accepterande inställningen till lärarens ofta alltför låga bedömning av barnens skolastiska förutsättningar.

Den objektiva ekonomiska nivån hade mindre inverkan än den upplevda. Låg inkomst i sig påverkade inte familjemönstret, men en väsentlig sänkning av tidigare standard hade en negativ effekt.

Den sista frågeställningen, som gällde enföräldersrollens specifika och generella karaktäristika, kunde förstås bara besvaras av uppgifter från de ensamstående mödrarna. Noterbart är att för många medförde inte skilsmässan någon dramatisk föränd-

ring av föräldrarollen. De flesta hade redan tidigare det fulla ansvaret för familj och barn. Därtill var det inte sällan olika uppfattningar om barnens uppfostran som var grunden för skilsmässan. Ett problem om många trots allt upplevde var svårigheten att hålla god disciplin i familjen, eller snarare »att hålla god disciplin och fortfarande vara kompis«. Relationerna till ex-maken, oftare en källa till problem än till stöd, ensamhet, samt att svårigheter att kombinera det nödvändiga förvärvsarbetet med föräldraskapet, var andra problemområden som ofta kom fram i intervjuerna.

Bosman konkluderar att resultaten visar små, men signifikanta skillnader till nackdel för barn från enföräldersfamiljer. Den begränsade effekten bör dock inte undervärderas, eftersom funna skillnader visat sig vara konsistenta över tid och socio-ekonomisk strata. Det är också en sårbar familjetyp som är starkt beroende av det formella stödsystemet. Skillnaderna mellan familjetyperna växer om den ekonomiska situationen blir värre. Detta ser Bosman som en möjlig effekt av den holländska samhällsutvecklingen under det senaste decenniet.

2. En svensk undersökning

Fem år före Bosman publicerade jag min egen avhandling, kallad »Mamma-(Pappa)-Barn«. Underlaget var här longitudinella data från 128 familjer, insamlade inom projektet Familjestöd och Utveckling (FAST), då barnen var mellan tre och åtta år. Projektet där barnen sedermera följts till 16 års ålder har varit teoretiskt baserat på Urie Bronfenbrenners *Ecology of human development theory* (Bronfenbrenner, 1979). Den här refererade delundersökningens syfte var

att undersöka dels om det fanns systematiska skillnader i utveckling mellan barn som vuxit upp i en- respektive tvåföräldersfamiljer, dels om variationer i socialisationsprocessen kunde förklara dessa skillnader.

Information samlades in dels via intervjuer med och frågeformulär till barnens föräldrar, dels genom skattningsskalor på vilka föräldrar, barnomsorgspersonal och lågstadielärare fick skatta olika aspekter av barnens beteende. Genom att använda information från dem som kände barnen bäst i skilda miljöer skapades en möjlighet att studera utvecklingens validitet, dvs om utveckling i en miljö kunde generaliseras till övriga. Ett högt antal enskilda skattningsskalor täckte barnens aktiviteter, roller och relationer i de tre miljöerna. Resultatet från skattningarna sammanställdes med statistiska metoder, främst korrelations- och faktoranalys, till aggregerade mått på barnens utvecklingsstatus då de var sex, respektive åtta år. Resultatet 18 faktorer kunde inordnas under fyra skilda huvudaspekter av utveckling: barnens kognitiva och sociala utveckling, deras anpassningsförmåga, samt deras personlighet. I studiens andra steg relaterades skilda mått på familjeprocessen med en kombination av kvantitativa och kvalitativa metoder till bakgrundsfaktorer respektive utvecklingsmått (Lassbo, 1988. För en närmare beskrivning av FAST-projektet se Andersson och Gunnarsson, 1990).

Analysen visade i ett första steg inga signifikanta skillnader av betydelse mellan barn som levde med en, respektive två föräldrar inom något av de studerade områdena. I ett andra steg introducerades föräldrarnas utbildningsnivå och familjens stabilitet (definierad som förändrad familjestruk-

tur under senaste femårsperioden eller ej) som kompletterande bakgrundsfaktorer. Mellan de nya jämförelsegrupperna framkom systematiska skillnader. Även om det fanns viss variation mellan bedömarna var de ändå huvudsakligen överens. Barnen kunde fördelas på tre nivåer vardera omfattande två familjegrupper från de högst till de lägst skattade:

1. Högutbildade, stabila enföräldersfamiljer
Högutbildade, stabila tvåföräldersfamiljer
2. Lågutbildade, stabila tvåföräldersfamiljer
Lågutbildade, instabila familjer
3. Högutbildade, instabila familjer
Lågutbildade, stabila enföräldersfamiljer

I undersökningens andra del kombinerades de funna resultaten med mått på familjeprocessen: familjens sociala nätverk, mödrarnas upplevelse av sin föräldraroll, och uppfostringsnormer och förväntningar på barnens beteende. Även andra mått testades, t.ex mödrarnas upplysningar om relationen till föräldern utom hushållet, men de visade sig ha lågt förklaringsvärde för de funna skillnaderna.

I linje med tidigare resultat framkom att högutbildade mödrar hade ett mer varierat nätverk, i högre grad baserat på vänner än på släktingar, jämfört med lågutbildade. Longitudinella data visade också att det tar tid att konstruera ett fungerande nätverk. De familjer som nyligen upplevt en förändring hade tappat viktiga delar av nätverket, något som på kort sikt mest drabbat de högutbildade, med sitt vän-dominerade nätverk.

Även upplevelsen av föräldrarollen varierade. Högutbildade mammor i tvåföräldersfamiljerna kunde fördela sin tillvaro på ett vidare rollmönster, under det att de högutbildade, ensamma mödrarna måste koncentrera sig mer på föräldrarollen. De som varit ensamstående länge hade accepterat detta. De hade byggt upp en fungerande tillvaro och kände sig tillfredsställda och »duktiga«. De högutbildade mödrar som nyligen bytt familjestatus föreföll inte riktigt ha accepterat att de nu måste lägga mer tid och energi på att vara mamma. Detta var lättare för de lågutbildade mammorna som redan tidigare lagt relativt större vikt vid denna del av tillvaron.

Ett liknande mönster framkom beträffande uppfostringsnormerna. De högutbildade mammor som nyligen ändrat familjestatus, ställde de högsta kraven på sina barn, såväl på allmänt uppträdande som på prestation och självständighet. Enligt facit dock utan någon större framgång. Även de stabilt ensamstående, högutbildade mödrarna hade höga krav på sina barn. Här fungerade det bättre, kanske som en följd av att familjemedlemmarna hunnit upparbeta den nya balans i fördelning av rättigheter och skyldigheter som förefaller vara typisk för den fungerande enföräldersfamiljen. Lägst krav på sina barn ställde de ensamstående, lågutbildade mammorna. Här kan det vara del av en familjeprocess som på sikt sänker barnens kompetens. Dessa mammor kände sig inte, i motsats till de högutbildade, tillfredsställda med sin situation som ensamstående mamma. För dem var fortfarande tvåföräldersfamiljen idealet.

Slutligen kan konstateras att de högutbildade, gifta eller sammanboende föräld-

rarna föreföll vara den grupp som enklast kunde stödja en positiv utveckling hos barnen. De behövde inte vara lika barncenterade som de ensamstående, högutbildade mödrarna utan kunde kosta på sig en uppfostran som var inriktad mer på barnens allmänna tillfredsställelse och mindre på direkt kompetensträning.

Varför dessa skillnader i resultat?

En del av skillnaderna mellan de svenska och de holländska resultaten kan förklaras av skilda metoder. De holländska måtten på utveckling var huvudakligen baserade på test och betyg, under det att de svenska var baserade på bedömningar av barnens faktiska beteende i olika miljöer. Det kan nämnas att även de svenska barnens verbala och logiska förmåga prövades med standardiserade test. Resultatet sammanföll bara delvis med resultatet från skattningsskalorna. Detta kan tyda på en skillnad i potentiell och tillämpad kompetens. Det holländska resultatet gäller också för äldre barn än i den svenska undersökningen. En uppföljning av de svenska barnens utveckling i sjätte, respektive nionde klass är emellertid påbörjad och kommer att publiceras.

Även undersökningarnas samhällliga kontext kan förklara en viss del av skillnaderna. Inom familjesektorn är Holland betydligt mer traditionellt än Sverige. De svenska mammor som ingick i undersökningsgruppen förvärvsarbetade i nästan samtliga fall. I Holland är det fortfarande inte vanligt att mammor arbetar, något som får fler konsekvenser. Förändringen vid en familjeförändring blir större för dem som inte har etablerade kontakter med arbetsmarknaden, och möjligheterna förbättras inte av den synnerligen spar-

samt utbyggda holländska barnomsorgen. Att mamman förvärvsarbetar betraktas också i holländska familjeundersökningar fortfarande som en stressfaktor för barnen. I Sverige är det snarare tvärtom, moderns förvärvsarbete har visat sig positivt för barnens utveckling (Kihlblom, 1990). Inte heller de tecken på negativ stigmatisering av barn till ensamstående mödrar som framkom i den holländska undersökningen, har någon motsvarighet i den svenska.

Sammanfattningsvis

Genomgången av enföräldersfamiljens förutsättningar, familjemönster och utvecklingsresultat visar på såväl generella som för Sverige och resten av Norden specifika drag.

Enföräldersfamiljer, vanligen bestående av en ensam mamma och hennes barn, är fattigare än tvåföräldersfamiljer. Fattigdomens inverkan är dock relativ. I Norden är det formella stödsystemet ännu så pass starkt att de materiella förändringar familjen får göra i och med en skilsmässa normalt inte får direkt inverkan på barnens utveckling. Den nordiska kvinnans internationellt sett unikt höga förvärvsarbetsfrekvens har här framhållits som en viktig enskild faktor som underlättar familjetransformationen. Det förefaller också vara den relativa minskningen i ekonomisk standard som inverkar mest, inte låg standard i sig.

Ensamhet i uppfostrarrollen är ett generellt problem som de ensamma mammorna upplever. Komparativa jämförelser visar att då ekonomiska grundförutsättningar är uppfyllda växer också kraven på att få leva ett vuxenliv på samma sätt som föräldrar i parförhållanden.

Även förändringar av relationerna mellan den vuxne och barnen i familjen verkar generell efter en förändring av familjestrukturen. Den traditionella, vuxen-/föräldraauktoriteten passar sämre under familjens nya förutsättningar. Även om fenomenet i viss mån kan förklaras med att absolut auktoritet ofta är knuten till fadersrollen, förefaller det främst vara de materiella villkoren som tvingar fram nya maktstrukturer. Den ensamma föräldern måste förvärvsarbeta länge och blir beroende av att barnen självständigt tar hand om fler delar av hemarbetet och det egna underhållet: läsläsning, mellanmål, läggning etc. Med detta följer en ny, mer demokratisk diskussion av rättigheter och skyldigheter, typisk för en »förhandlingsfamilj«.

Det sociala nätverket framstår som en viktig förutsättning för en positiv anpassning till enföräldersfamiljen. Direkt och indirekt underlättar eller försvårar vänner och släktingar enföräldraskapet. Det tidigare klassiska rådet: »Gå med i föreningar, rör dig bland folk och se till att få nya vänner!«, syftade till en förändring av situationen genom att den ensamma mamman hittade en ny man. Numera förefaller bra sociala kontakter utom familjen snarare möjliggöra ett fritt val av familjeform.

Familjetypens effekt på barns utveckling är subtil och svårbestämd. Beroende av familjens samhälleliga kontext får dess form mer eller mindre stark vikt som påverkansfaktor. I länder med ett väl utbyggt socialt och ekonomiskt stödsystem förefaller effekterna vara relativt begränsade. I och för sig visar de flesta av de refererade europeiska undersökningarna en skillnad i utveckling till nackdel för barnen som vuxit upp i

enförädersfamiljer, men trots att dessa skillnader är tillräckligt stora för att vara statistiskt signifikanta är de för små för att familjetypen skall kunna anses ha ett verkligt prognosvärde. Det bör dock betonas att den begränsade effekten i mycket just är en följd av ett väl utbyggt formellt stödsystem. Bostadssubventioner, statligt ansvar för underhållsbidrag och offentlig barnomsorg som möjliggör förvärvsarbete, är exempel

på detta stöd. Där detta stöd är lågt, t.ex i USA, blir de negativa effekterna av en skilsmässa ofta betydligt mer framträdande. Samstämmiga resultat varnar för effekten av nedskärningar av dessa stödformer. Enförädersfamijer är känslig för bantningar av välfärdsstaten och vårdnadsersättning blir aldrig ett reellt alternativ för en ensam mamma.

Referenser

- Alanen, L. (1992) »Childhood in One-parent families.« I U. Björnberg (ed.) *One-parent families*. SISWO. Amsterdam
- Amato, P.R., and Keith, B (1991), »Parental divorce and adult well being: a meta-analysis.« *Journal of marriage and the family*, 53: 43-58
- Andersson, B-E. och L. Gunnarsson (red.), 1990, *Svenska småbarnsfamiljer*. Liber Läromedel. Lund
- Bak, M. (1994) »The single mother family as an enduring, specific family form.« *Tijdschrift voor ontwikkelingspsychologie*. Nr 4, Amsterdam in press
- Borgers, N., Dronkers, J. och van Praag, B (1993) »Different forms of two and lone-parent families and the well-being of their children in secondary education.« *Paper presented at ESF Research conference*. Schloss Ringberg
- Bosman, R. (1993) *Opvoeden in je eentje. Een onderzoek naar de betekenis van het moedergezin voor de onderwijskansen van kinderen*. Swets & Zeitlinger. Lisse
- Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development. Experiments by nature and design*. Harvard University Press
- Cherlin, A.J., Furstenberg, J.F., Chase-Lansdale, P.F., Kiernan, K. E., Robins, P.K., Morrison, D.R. and Teitleer, J.O. (1991) »Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States.« *Science* 252: 1386-1389
- Dubois-Reymond, M., Bücher, P., Krüger, H.H. (1993) »Modern family as everyday negotiation: continuities and discontinuities in parent-child relationships.« *Childhood*, 2: 87-99. Munksgaard. Köpenhamn
- Gustafson, S. (1990) »Labour force participation and earnings of lone parents: A Swedish case study including comparisons with Germany.« *Lone-parent families. The economic challenge*. OECD Social Policy Studies 8: 151-172
- Gustafsson, S (1992) »Single mothers in Sweden: Why is poverty less severe?« *Paper*. Joint Center for Political and Economic Studies. Washington D.C. (Draft)
- Heekeren, H.P. (1987) »Tochter gescheidener Mutter: Bildungsaufbahn und partnerwunsch.« *Familiendynamiek*
- Herzog, J. och Sudia, C. (1968) »Fatherless homes. A review of research.« *Children*, 15: 177-182
- Kiernan, K.E. (1992) »The impacts of family disruption and transitions made in young adult life.« *Populations Studies*, 46: 213-234
- Kihlblom, U. (1990) »Mödrars förvärvsarbete och barns utveckling.« I B-E. Andersson och L. Gunnarsson (red.) *Svenska småbarnsfamiljer*. 69-90. Liber Läromedel. Lund
- Lassbo, G. (1988) *Mamma-(Pappa)-Barn. En*

- utvecklingsekologisk studie av socialisation i olika familjetyper.* Acta Universitatis Gothoburgensis
- Lassbo, G. (1991) »Enföräldersfamiljen som uppväxtmiljö. En genomgång av Nordisk forskning under perioden 1950-1988«. *Rapport nr 05.* Institutionen för pedagogik, Göteborgs universitet
- Lassbo, G. (1994) »Enföräldersfamiljen och konsten att sköta ett nätverk«. I *Om modernt familjeliv och familjeseparationer.* Socialvetenskapliga forskningsrådet
- Marklund, U. (1987) »Skolbarns hälsovanor.« I *Svenska skolbarns hälsovanor.* Rapport från Skolöverstyrelsen
- McLanahan, S., Wedemayer, N. och Adelbey, T. (1981) »Network structure, social support, and psychological well-being in the single-parent family«. *Journal of Marriage and the Family*, Aug: 601-612
- McLanahan, S. (1983) »Family structure and stress: A longitudinal comparison of two-parent and female headed families«. *Journal of Marriage and the Family*, May: 347-357
- McNab, C. and Murrey, A. (1985) »Family composition and mathematics achievement«. *Scandinavian journal of educational research*, 29:89-102
- Murrey, A and Sandqvist, K. (1990) »Father absence and children's achievement from age 13 to 21«. *Scandinavian journal of educational research*, 34:3-28
- Niemelä, P., Myyrä, J., Lento, R. (1985) »A new approach to remarriage – coping strategies after divorce«. I L. Cseh-Szombathy, I. Koch-Nielsen, J. Trost och I. Weda (eds.) *The aftermath of divorce – coping with family change.* Akadémiai Kiadó. Budapest
- Nygaard Christoffersen, M. (1987) »Familien under forandring? – En statistisk belysning af småbørns familieforhold i 1974 og 1985«. *Socialforskningsinstituttet, publ nr 168.* Köpenhamn
- Oggenfuss, F. (1984) »Jugendliche aus Scheidungsfamilien«. *Familiendynamiek.*
- Schlesinger, B. (1985) *The one-parent family in the 1980 's. Perspectives and annotated bibliography 1978-1984.* University of Toronto Press. Toronto
- Shinn, M. (1978) »Father absence and children's cognitive development«. *Psycho-social Bulletin*, vol 85, 2: 295-324
- Socialdepartementet (1981) *Ensamförälder 1980.* Ds S 1981:18
- SOU (1983) *Ensamförälder. Ensamförälderutredningens slutbetänkande.* 1983:51
- Statistiska Centralbyrån (1981) *Levnadsförhållanden. Social rapport om ojämlikheten i Sverige.* Rapport nr 22
- Statistiska Centralbyrån (1987) *Ojämlikheten i Sverige. Utveckling och nuläge.* Rapport nr 51
- Stockholm Stadskollegium (1960) »Utredning och förslag rörande ensamstående mödrar«. *Stadskollegiets utlåtande och memoria*
- Sundström-Feigenberg, K. (1987) »Fertilitet och samhällsutveckling – Kvinnor i Sundbyberg berättar om samlevnad, arbete och barn«. *Presentation av doktorsavhandling på konferensen »Forskning om familjen*«, Sätra Bruk
- Nygaard Christoffersen, 1987, Thaulow, I. och Gamst, B. (1987) »Enlige forældre mellem selvforsørgelse og bistandshjælp«. *Socialforskningsinstituttet, publ 175,* Köpenhamn
- Tiller, P.O. (1958) »Father absence and personality development in sailor families«. *Nordisk Psykologis Monografiserie*, 9: 1-48

Summary

The mother-headed single parent family as a setting for development

This article examines the mother-headed one-parent family as a setting for socialisation and development. Results of early research within the field are criticised for lacking validity and reliability. Later results indicate that in spite of relatively low standards of living, the formal support systems of the Swedish welfare state offer a minimum level that keeps the single mothers and their children from severe economic stress and social stigmatisation. With minimum standards granted, individual factors grow in importance for the adaptation to the one-parent family state. A Nordic study, conducted in Norway, Finland and Denmark along with Sweden, indicated three major steps in the adaptation process following marital break-up. In each step the existence of specific, interactive connections between the interior family relations and the form and functions of the social networks were indicated. The abilities to construct and to sustain a satisfying social network were shown to have relatively more effects on the outcome of adaptation processes compared to traditional background factors like SES and sex of child.

Research on the effects of family form on child development display varying and sometimes contradictory results. Still, there is a general agreement on differ-

ences, indicating small but significant disadvantages for children raised in single mother families. Generally explaining less than one percent of the total variance, indicated differences have little capacity to forecast future behaviour. Two referred studies, one Dutch and one Swedish, examine the relations between family type, family patterns and child development. The more significant differences between compared groups in the Dutch study are explained partly as results of different research designs, partly as indicators of different macro level influences. The Dutch, more traditional view of the family was indicated by signs of negative social stigmatisation. There are also significant differences between Dutch and Swedish married women's contact with the labour market. The married Dutch mothers do not, in contrast to Swedish mothers, normally work outside their homes. At times of change of family structure, e.g. a divorce, this leaves them more vulnerable to economic and social stress. For the function of their families, Swedish as well as Dutch mothers depend heavily on society's formal support system. This dependence makes them more vulnerable to changes in the family policy compared to two-parents families.